

Η ΤΡΙΑΔΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΑΥΤΗΣ

Υ Π Ο
Ἄρχιμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

---

1. Τὸ πρόβλημα τῆς τριαδολογικῆς ὀρολογίας καὶ τοῦ θεολογικοῦ περιεχομένου αὐτῆς εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον δυσεπίλυτα καὶ ἐπίπονα, τόσο ἐξ ἐπόψεως πατερικῆς, ὅσο καὶ συστηματικῆς ἐρεῦνης. Ἡ δυσκολία αὕτη ὑπάρχει διότι παρατηρεῖται μία ἐξέλιξη λεκτικῆ ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογική, ἔχουσα σχέση μὲ τὸ περιβάλλον, τὴν παράδοση καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς θεολογικῆς σκέψης κάθε ἐποχῆς, ἕνεκα τῶν ἐκάστοτε αἰρέσεων. Ἔτσι σήμερα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν συμβολὴ καὶ προσφορὰ τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, οὔτε νὰ μὴν ὁμολογήσῃ τὴν σημασία τῆς σκέψης τοῦ Μ. Ἀθανασίου, γιὰ τὴν κατανόηση τῶν διαφόρων θεολογικῶν καὶ κυρίως τριαδολογικῶν ἐνοιῶν καὶ τὴν γινομένη ἐπίλυση τῶν προβλημάτων. Ὅμως πέρα ἀπ' ὅλα αὐτά, χωρὶς νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ προσφορὰ τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ τῶν προνικαϊκῶν Πατέρων, νομίζω ὅτι δὲν ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἀρκετὰ ἡ συμβολὴ καὶ ἡ σημασία τῆς σκέψης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέα Ἰππολύτου Ρώμης. Ἀπ' ἀρχῆς θεωρῶ ἀναγκαῖο νὰ τονισθεῖ ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῶν διαφόρων θεωριῶν ἢ ἀμφισβητήσεων σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, ἔδωκε σημαντικὴ παρουσία στὴ διερεύνηση τοῦ περιεχομένου τῶν τριαδολογικῶν ὄρων καὶ ἀκόμα στὴ σύνδεση τῶν δύο παραδόσεων, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, οἱ ὁποῖες ἐξ ἐπόψεως ὀρολογίας ἦταν ἤδη διάφορες. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς παρουσίας ἐργασίας εἶναι νὰ δείξῃ, ποία ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ Ἰππολύτου, τόσο γιὰ τὴν τριαδολογικὴ ὀρολογία, ὅσο καὶ γιὰ τὴν σύμπτωση ἢ προσέγγιση αὐτῶν τῶν δύο παραδόσεων.

Ἦδη ἀπὸ τὸ μισὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος, τὸ βασικὸ θεολογικὸ πρόβλημα ἦταν ἡ κατανόηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ Τριαδικοῦ Μυστηρίου, καὶ ἡ ἔκθεσις Αὐτοῦ, πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν διαφόρων δοξασιῶν, οἱ ὁποῖες ὁμοίως, προσπαθοῦσαν νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν, μὲ τὰ δικά τους κριτήρια, τὸ ἴδιον Μυστήριον, ἀνεξάρτητα ἐὰν δὲν τὸ ἐπέτυχαν ἀπόλυτα. Τὸ βασικὸ λοιπὸν ἐρώτημα ἦταν: «πῶς ὁ Θεὸς εἶναι συγχρόνως Ἕνας καὶ Τρεῖς. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μιλοῦμε γιὰ μία Οὐσία καὶ Τρία Πρόσωπα, χωρὶς νὰ καταλήγουμε στὴν

Τριθεΐτα· καὶ ἀκόμα, τί σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιο Πνεῦμα, χωρὶς συγχρόνως νὰ παύει νὰ εἶναι Μονάδα;»¹. Στὴν προσπάθεια μιᾶς ἀπαντήσεως, σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, πολλοὶ ὀδηγήθηκαν εἴτε στὴν ἀποδοχὴ μιᾶς τριθεϊστικῆς ἀντιλήψεως, εἴτε στὴν ἀνάπτυξή μιᾶς μοναρχίας, μὲ σαβελλιανικὲς προοπτικὲς. Ἔτσι ὅμως ἔχουμε ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς πολυθεϊστικῆς ἀντιλήψεως ἢ ἀμφισβήτηση καθ'αυτὴν τῆς ὄντολογίας τῶν Τριαδικῶν Προσώπων.

Οἱ Πατέρες λοιπὸν στὴ προσπάθειά τους ν' ἀντιμετωπίσουν αὐτὲς τὶς αἰρετικὲς κακοδοξίες ἔπρεπε νὰ διασώσουν ἀφ' ἑνὸς τὴν Βιβλικὴ Μονοθεΐα καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ τονίσουν τὴν διάκριση τῶν Τριῶν Ὑποστάσεων. Ἀρχὲς τὶς ὁποῖες σεβάστηκαν ἀνεξαρτήτως ὅλοι οἱ Πατέρες καὶ αὐτὸς ὁ Ἱππολύτος².

2. Γιὰ τὴν κατανόηση ὅμως τῆς συμβολῆς τοῦ Ἱππολύτου, νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐκθεση τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς του χρησιμοποιηθέντων ὄρων, γιὰ τὸ Μυστήριό τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ τὸ περιεχόμενο αὐτῶν.

Ἀρχικὰ ἡ θεολογικὴ διεργασία ἀπὸ τὸν Β' αἰῶνα καὶ μετὰ συντελέσθηκε στὰ πλαίσια κυρίως τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ θεολόγοι ἦταν δυτικοὶ ἢ ἔγραφαν στὴ λατινικὴ³. Αὐτὸ δημιουργεῖ ἕνα προηγούμενο μέσα στὴ σκέψη καὶ τὴν προβληματικὴ τῶν ἴδιων τῶν συγγραφέων, δηλ. τὰ πάντα ἐρμηνεύονται πάντοτε σὲ μία ἀπόλυτη σχέση μὲ τὸν κόσμον καὶ μ' αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζουμε δημιουργία, ἔτσι ἀφετηρία κάθε θεολογικῆς προσέγγισης εἶναι ἡ ἱστορία καὶ τὰ πάντα θεωροῦνται κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ. Πρῶτοι λοιπὸν οἱ Ἀπολογητὲς ταυτίζουν τὸν Λόγον μὲ τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ⁴, ἐνῶ οἱ θεολόγοι τῆς προνικαιϊκῆς περιόδου θεωροῦν τὶς αἰτίαι σχέσεις τῶν Προσώπων τῆς Ἁγ. Τριάδος στὰ πλαίσια τῆς Οἰκονομίας⁵, χωρὶς βέβαια νὰ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθοῦν πρόδρομοι τοῦ ἀρειανισμοῦ.

1. Ἀρχικὰ ἡ προβληματικὴ ἐμφανίζεται μόνο γύρω ἀπὸ τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Τὸ βασικὸ ἐρώτημα ἦταν Σωτηριολογικόν, ποὺ ὅμως ἔπρεπε νὰ ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς Αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἔτσι γίνεται αὐτόματα Χριστολογικὸ καὶ ἀναζητεῖται ἡ σχέση τοῦ Χριστοῦ (Υἱοῦ) μὲ τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ ἡ θέση Του μέσα στὸ Μυστήριό τῆς Ἁγίας Τριάδος.

2. Πρβλ. Ἰ. Δ. Ζηζιούλα (μητρ. Περγᾶμου), Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ Πρόσωπον, ἐν Ἐποπτεία 73 (1982), σελ. 944.

3. Στ. Παπαδοπούλου, Θεολογία καὶ Γλῶσσα, Κατερίνη 1988, σελ. 8.

4. Βλ. Ν. Μαρτσόκα, Γένεσις καὶ οὐσία τοῦ Ὁρθοδόξου δόγματος, Θεσ/νίκη 1969, σελ. 94-95. Γ. Μαρτζέλου, Οὐσία καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγ. Βασίλειον, Θεσ/νίκη 1984, σελ. 22-24.

5. Πρβλ. Γ. Μαρτζέλου, Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ Πνευματικότητος, Θεσ/νίκη 1987, σελ. 13: «Οἱ Ἀπολογητὲς συνεχίζοντας τὴ θεολογία τῶν ἀποστολικῶν πατέρων ποὺ πηγάζει κυρίως ἀπὸ τὴν Ἰωάννεια παράδοση ταυτίζουν τὸν Χριστὸ μὲ τὸν σαρκωμένο Λόγον τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰουστίνος γιὰ τὸν Υἱὸν δὲν σημαίνουν ὅτι εἰσάγει ἤδη στὴ θεολογία τὸ σχῆμα τῆς ὑποταγῆς, ἀλλὰ ἐκφράζουν ἐμφαντικὰ τὴν διάκριση τῶν τριῶν θεῶν προσώπων μεταξύ τους». Εἰδικὰ γιὰ τοὺς Ἀπολογητὲς καὶ τὴ σκέψιν τους βλ. Στ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία, τόμ. Α', Ἀθήναι

Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πρῶτος χρησιμοποιεῖ τὸν νέο γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ὄρου «Τριάδος», εἶναι ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας³ (≈ 169-188), δίνοντας περιεχόμενο οἰκονομικὸ στὴ διάκριση τῶν Προσώπων· «Ὡσαύτως καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι πρὸ τῶν φωστήρων γεγонуῖαι τύποι εἰσὶν τῆς Τριάδος, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ»⁷, καὶ βεβαίως ὄχι καθαρὰ ὑποστατικὸ, ἀν καὶ ἡ διάκριση μεταξὺ ἐνδιάθετου καὶ προφορικῶς λόγου εἶναι ξεκάθαρη. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀκόμα δὲν ἔχει ἐμφανισθεῖ ἡ προβληματικὴ τῆς διάκρισης μεταξὺ «Ἀτ-διας» καὶ «Οἰκονομικῆς» Τριάδος⁸. (Πρβλ. Β', 10). Στὴ Δύση, ὁ Τερτυλλιανὸς θὰ χρησιμοποιοῦν τοὺς λατινικοὺς ὄρους «Trinitas» καὶ «Persona»⁹ γιὰ νὰ προσδιορίσει τὸ τριαδικὸ δόγμα, «trinitas unius divinitatis, Pater et Filius et Spiritus Sanctus»¹⁰, τονίζοντας ὁμως συγχρόνως ὅτι ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Θεότητος βρῖσκεται στὴν Οὐσία τῆς¹¹. Γιὰ τὸν Τερτυλλιανὸ, ὁ ὄρος «Persona» σημαίνει κάνει τὸ πραγματικὸ, τὸ ἴδιο, μὲ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ^{11α}, ἔτσι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος¹², ἀν καὶ εἶναι διάφορο τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐν τούτοις προέρχεται «ἐκ πατρὸς δι' Υἱοῦ», ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς προέρχεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατρὸς¹³. Τέλος ὁ ἴδιος κάνει μία σημαντικὴ διαφοροποίηση τοῦ ὄρου «Substantia», σὲ «Substantia divina» καὶ «Substantia res» ἢ «persona»¹⁴

1982, σελ. 184-185. Ἀκόμα γιὰ τὴν συμβολὴ τῶν Ἀπολογητῶν, κυρίως Ἰουστίνου (Λόγος πρὸς Ἑλληνας 22, PG 6, 281A) καὶ Ἀθηναγόρα (Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν 7, PG 6, 904AB) στὴ διάκριση καὶ διευκρίνιση τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς καὶ Ἑλληνικῆς σκέψης μὲ βάση τὸν «Προσωπικὸ Θεὸ» βλ. Ch. N. Cochrane, Christianity and Classical Culture. A study of Thought and Action from Augustus to Augustinus, London (Oxford) 1974³. E. v. Ivanka, Plato Christianus, Uebernahme und Umgestaltung des Platonismus durch die Väter, Ein siedeln 1964.

6. Στ. Παπαδοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 282. Γιὰ τὴν σκέψη τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας βλ. Σ. Δ. Κοντογιάννη, Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας ἐτυμολογία τοῦ ὄρου «Θεός», ἐν Ἐκκλησιολογία 50 (1967), σελ. 276-278. P. Nautin, Ciel, Pneuma et Lumière chez Theophile d' Antioche, ἐν Vigiliae Christianae, Amsterdam 27 (1973), σελ. 165-171.

7. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, Πρὸς Αὐτόλυκον Β', 15, ἐν «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων», ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας (εἰς τὸ ἐξῆς Β.Ε.Π.Ε.Σ), τόμ. 5, σελ. 32, § 33-35.

8. Πρβλ. Ν. Ματσούκα, Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 82.

9. Tertul., Adversus Praxeam 8, PL 2, 164A. 11, PL 2, 167C.

10. Tertul., De pud, 21, PL 2, 1026AB.

11. Tertul., Advers. Prax. 2, PL 2, 157BC.

11α. G. Prestige, God in Patristic Thought, London 1952 (Ἱταλ. μτφ. Bologne 1969), σελ. 175.

12. Tertul., Advers. Prax. 12, PL 2, 168A.

13. Ἐνθ' ἄνωτ. 4, PL 2, 159B.

14. Ἐνθ' ἄνωτ. 7, PL 2, 162B.

«specia forma, grado»¹⁵, δηλώνοντας ἀκόμα ξεκάθαρα ὅτι αὐτὴ ἡ «Substantia res» ταυτίζεται μὲ τὴν «Persona» καὶ ὅτι ἡ Τριάς εἶναι «Una Substantia, tres personae». Ὅμως ἡ ἀποδοχὴ τῆς φράσης αὐτῆς τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ κυρίως τοῦ ὄρου «Persona», θὰ ἐπιτευχθεῖ στὴν Ἀνατολὴ πολὺ ἀργότερα, καί, ὅπως θὰ δειχθεῖ, χάρις στὴ συμβολὴ τοῦ Ἱππολύτου.

Τί ἦταν ὅμως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπέφερε αὐτὴ τὴν διάσταση τῶν δύο παραδόσεων, ἔναντι στὸ συγκεκριμένο ὄρο;

3. Γιὰ τὴν Ἀνατολὴ ὁ ὄρος «Persona», ὡς ὄρος, ἐστερεῖτο ὀντολογικοῦ περιεχομένου. Τὸ περιεχόμενό του ἦταν καθαρὰ σαβελλιανικό, ὁ δὲ ὄρος καθεαυτὸν εἶχε τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου καὶ λιγότερο τῆς πραγματικῆς ὑποστάσεως. Ἄν καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου ὁ ὄρος «ὑπόστασις» ταυτιζόταν μὲ αὐτὴ τὴν οὐσία¹⁷, ὅπως ὁ ὄρος «Persona» μὲ τὴν «Substantia res», ἐν τούτοις ἀκόμα ἡ «Persona» δὲν δηλώνει κανένα Ὁρθόδοξο περιεχόμενο. Ἔτσι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἔκανε τὴν Ἀνατολὴ ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ὁρολογία καὶ τὴν θεολογικὴ σκέψη τοῦ Τερτυλλιανοῦ¹⁸ δὲν ἦταν ἡ Subordinatio, ἡ ὁποία εἶναι διάχυτη εἰς ὀλόκληρο τὸν Β' καὶ Γ' αἰώνα¹⁹, ἀλλὰ τὸ διαφορετικὸ περιεχόμενο τῆς χρησιμοποιηθείσης ὁρολογίας. Ἀκόμα ἡ Subordinatio εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθεῖ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς πολεμικῆς ἢ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν

15. Ἐνθ' ἄνωτ. 2, PL 2, 157C. Μία μελέτη τοῦ Κεφ. 12 τοῦ Adv. Prax. (PL 2, 167C-168C) ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χρῆση τοῦ ὄρου «Persona» ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ διακεκριμένου. Πρβλ. Adv. Prax. 13, PL 2, 169D-170AB. G. Prestige, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 174-175. G.-R. St Arnau, De la «dette» à personne: Prolegomènes à une Structure, ἐν Revue des Sciences Religieuses No 3-4 (1990), σελ. 283-305.

16. Ἐνθ' ἄνωτ. 12, PL 2, 167D. Πρβλ. Ἱ. Δ. Ζηζιούλα, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 944. A. Milano, Persona in teologia. Alle origini del significato di persona nel Cristianesimo Antico, Napoli 1984 (ὄπου πλούσια βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ Προσώπου). Ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ G. Prestige, μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἱππολύτου δὲν ἔχουμε χρῆση τοῦ ὄρου «πρόσωπο» μὲ περιεχόμενο τριαδολογικό, ἂν καὶ ὁ Ἱππόλυτος ἀκόμα δὲν ὀμιλεῖ γιὰ καθαρῶς τρία πρόσωπα. Πρβλ. G. Prestige, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 175.

17. Ἱ. Δ. Ζηζιούλα, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 942. Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπων, PG 26, 1036B. Ἡ ταύτιση Οὐσίας καὶ Ὑποστάσεως νομιζῶ ὅτι δὲν δηλώνει σύγχυση. Ἡ Οὐσία, ὅταν ταυτίζεται μὲ τὴν Ὑπόστασιν, καθίσταται εἰς τὸ «ὑπάρχειν», ἡ Ὑπόστασις εἶναι ποῦ δίνει τὴν ὄντοτητα, διαφορετικὰ θὰ ἦταν μία ἀφηρημένη ἔννοια, χωρὶς κανένα πραγματικὸ περιεχόμενο. Πρβλ. Χρυσόστομου Κωνσταντινίδου (Μητρ. Μύρων), Οἱ ὄροι «Οὐσία» καὶ «Ὑπόστασις» παρ' Ἀθανασίω τῷ Μεγάλῳ, ἐν Θεολογία 35 (1982), σελ. 577.

18. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, Τερτυλλιανός, ἐν Ὁρθοσκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμ. 11, 720.

19. Βλ. Ἀνδρ. Θεοδώρου, Ἡ περὶ ὑποταγῆς θεωρία (Subordinatio) ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1958-1960, Ἀθήναι 1963, σελ. 525-543.

μοναρχιανισμό²⁰, και όχι ως απόκλιση αρειανική²¹, αφού ακόμα μέχρι της εποχής της Νικαίας δεν υπάρχει ανεπτυγμένη θεολογική αντίληψη ως προς τις σχέσεις των Τριών Θείων Προσώπων.

Τὴν υπέρβαση λοιπόν, αὐτῆς τῆς ἐννοιολογικῆς διαστάσεως, μεταξύ τῶν δύο κόσμων, κατάφερε νὰ ἐπιτύχει ὁ Ἰππόλυτος, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον, οὔτε ὁ ὅρος «Persona» τῆς Δύσεως χάθηκε γιὰ τὴν Ἀνατολή, καὶ ἡ ἔκφραση «Una Substantia, tres personae» ὀριστικοποιήθηκε ἀργότερα ὡς τριαδολογικὴ ἔκφραση ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας²².

Βέβαια, ὅπως εἶναι ἤδη γνωστό, εἰς τὴν Ἀνατολὴ ἀντὶ τοῦ ὅρου «Persona» τῆς Δύσεως, χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «Ἵπόστασις» γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς διακρίσεως τῶν Τριῶν Θείων προσώπων, χωρὶς ν' ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος παρερμηνείας τοῦ ὅρου, εἴτε μὲ τριθεϊστικὴ ἀντίληψη, εἴτε μὲ νεοπλατωνικὸ μονισμό²³. Πρῶτος ὁ Ὠριγένης χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν Προσώπων καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῶν διακρίσεων· λέγει λοιπόν· «Ἡμεῖς μέντοι γε τρεῖς ὑποστάσεις πειθόμενοι τυγχάνειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἀγέννητον μηδὲν ἕτερον τοῦ Πατρὸς εἶναι πιστεύοντες, ὡς εὐσεβέστερον καὶ ἀληθές, προστέμεθα τὸ πάντων διὰ τοῦ Λόγου γενομένων, τὸ ἅγιον Πνεῦμα πάντων εἶναι τιμιώτερον καὶ τάξει πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ Χριστοῦ γεγεννημένων»²⁴. «Ὁμως γιὰ τὴν Δύση, ὁ ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποιούμενος ὅρος «Ἵπόστασις», ὅταν μεταφραζόταν στὰ λατινικά, ἄλλαζε περιεχόμενο θεολογικὸ καὶ ἐσήμαινε «Οὐσία» (Substantia) καὶ βεβαίως ἔδινε προεκτάσεις τριθεϊστικές. Ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει ὅτι «nec divisione alium, sed distinction; quia non sit idem Pater et Filius, vel modulo alius ab alio. Praeter enim tota substantia est, filius vero derivato totius e portio»²⁵. Αὐτὴ λοιπὸν ἦταν ἡ κατάστασις, ὡς πρὸς τὴν ὀρολογία, μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μέχρι τῆς εποχῆς τοῦ Ἰππολύτου. Τὸ διάφορο περιεχόμενο ἐπέφερε καὶ τὴν πρώτη διαφοροποίηση, ποὺ βασικὰ ἦταν μόνον διαφορά ἔκφρασεως καὶ ἔχι περιεχομένου πίστεως· ἔτσι τὸ πρόβλημα νοοτροπίας μεταβάλλεται σὲ πρόβλημα ἐρμηνείας²⁶, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν διαφορετικὴ θεώρησις αὐτῆς ταύτης τῆς πίστεως.

20. Πρβλ. Tertul., Advers. Prax. 27, 2, PL 2, 190A-C. Σχετικὰ μὲ τὴν Τριαδολογικὴ σκέψις τοῦ Τερτυλλιανοῦ βλ. J. Moing, Théologie Trinitaire de Tertyl., tom. I-II, Paris 1966.

21. Ν. Ματσούκα, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 85-86.

22. Στ. Παπαδοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 360. Πρβλ. S. Gonzales, La formula «Μία Οὐσία τρεῖς ὑποστάσεις» ἐν S. Gregorio de Nisa, Romae 1939.

23. Ἰ. Δ. Ζηζιούλα, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 944. Πρβλ. ὑποσ. 17 τοῦ παρόντος.

24. Ὠριγένης, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 2, 6, PG 14, 128A-129A.

25. Tertul., Adv. Prax. 2, PL 2, 187C καὶ 180B.

26. Ν. Ματσούκα, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 92, ὑποσ. 5.

4. Ὁ Ἰππόλυτος θὰ καταφέρει θεολογικὰ νὰ συνδέσει αὐτὲς τὶς δύο παραδόσεις καὶ συγχρόνως νὰ ὑπερβεῖ τὸν διπλὸ κίνδυνο τῆς τριθεΐας καὶ τοῦ σαβελλιανισμοῦ. Εἰς τὸν Ἰππόλυτο, ἡ φράση τοῦ Τερτυλλιανοῦ «Una Substantia, tres personae» θ' ἀποτελέσει τὴν βάση τῆς σκέψης του²⁷, ὥστε νὰ ἐπιτύχει αὐτὴ τὴν ἐναρμόνιση τῶν δύο θεολογικῶν παραδόσεων. Βασικὰ ὁ Ἰππόλυτος μέσα στὴ θεολογικὴ του σκέψη θὰ ταυτίσει τοὺς ὄρους «Persona» καὶ «Ὑπόσταση»²⁸, «Substantia» καὶ «Οὐσία», ἀποφορτίζοντας συγχρόνως γιὰ τὴν Ἀνατολὴ τὸν ὄρο «πρόσωπο» (Persona) ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου, ἀντιμετωπίζοντας ἔτσι τὸν κοινὸ κίνδυνο, τὴν αἵρεση τοῦ Νοήτου²⁹. Ὁ Ἰππόλυτος καταφέρει νὰ πετύχει αὐτὴ τὴν ἐναρμόνιση ἀκριβῶς, διότι γνωρίζει καλὰ τὴν Δυτικὴ παράδοση καὶ μπορεῖ νὰ τὴν ἐρμηνεύει. Συγχρόνως, ὡς φορέας τῆς συριακῆς καὶ μικρασιατικῆς παραδόσεως καὶ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος³⁰, καταφέρει νὰ ἐρμηνεύσει λατινικοὺς ὄρους γιὰ χάριν τῆς Ἀνατολῆς. Γιὰ τὴν Δύση ὁμως, ὡς πρὸς τὶς σχέσεις της μὲ τὴν Ἀνατολήν, τὸ πρόβλημα γίνεται δυστυχῶς ἔντονο, μετὰ τὸν Ἰππόλυτο, γιατί εἶναι ὁ τελευταῖος συγγραφέας ποὺ γράφει στὴν Ἑλληνικὴ καὶ ἔτσι αὐτὴ θὰ τὸν λησμονήσει. Ὁ Ἰππόλυτος μὲ ὀρθὸ φρόνημα προσπαθεῖ, νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν κίνδυνο, γιὰ τὴν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας³¹, καί, κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸ πνεῦμα, ἀπαντᾷ στὴν πρόκληση τῆς ἐποχῆς του³². Ἡ συμβολὴ του ὁμως δὲν εἶναι μία ἀπλὴ ἀντίδραση, ἀλλὰ μία οὐσιαστικὴ θεολογικὴ προσφορά³³.

27. Γιὰ τὴν σχέση Τερτυλλιανοῦ καὶ Ἰππολύτου βλ. M. S i m o n e t t i, Due note su Ippolito... Ippolito e Tertulliano, ἐν Ricerche Su Ippolito, Roma 1977, σελ. 126-136.

28. Ἰ. Δ. Ζη ζ ι ο ὄ λ α, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 944.

29. Γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ τριαδολογικοῦ λεξιλογίου βλ. περ. «A u g u s t i n i a n u m» 13 (1973) Roma, μὲ θέμα: «Incontro sul linguaggio trinitario nei Padri della Chiesa». C a v a l c a n t i. C., Il problema del linguaggio teologico nell' Adv Eunomium di Basilio Magno, ἐν «Augustinianum» 14 (1974), σελ. 527-539. M. S i m o n e t t i, Sull' origine della formula «una essenza - tre ipostasi», "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 173-175. Il linguaggio teologico oggi. III Congresso Nazionale A. T. I., Sestri Levante (2-4 genn 1969), a.c. di A. M a r r a n z i n i, Milano 1970. G. E b e l i n g, Einfüghrung in theologische Sprachlehre, Tübingen 1971 (Ἰταλ. μτφ. Brescia 1981).

30. Σ τ. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 370.

31. Σχετικὰ μὲ τὴν προβληματικὴ γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰππολύτου βλ. M. R i c h a r d, Hippolyte de Rome (Saint), ἐν «Dictionnaire de Spiritualité», tom. VII, 1, σ. 531-537 (ὄπου καὶ πλοῦσια βιβλιογραφία). Ricerche su Ippolito, Roma 1977. Nuove Ricerche su Ippolito, Roma 1989. P. N a u t i n, Ippolito, ἐν Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane, tom. II, Roma 1984, στ. 1791-1798.

32. Ἰ π π ο λ ὄ τ ο υ Ρ ῶ μ η ς, "Ἐλεγχος Θ', 7, ἐν Β.Ε.Π.Ε.Σ, τόμ. 5, σελ. 346, 21. (Στὸ ἐξῆς ἡ παραπομπὴ θὰ γίνεται μόνο στὴ σελίδα καὶ τὸν στίχο).

33. Σ τ. Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 373.

5. "Όπως είναι γνωστόν, ἀφορμή γιὰ τὴν ἀνάμιξη τοῦ Ἰππολύτου στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ μοναρχιανισμοῦ ἦταν ἡ αἵρεση τοῦ Νοητοῦ, στὴ βάση της μὲ μοναρχιανικὲς ἀντιλήψεις καὶ μὲ ἐπιδράσεις φιλοσοφικῆς. Ὁ Νοητὸς «Σμυρναῖος τῷ γενεῖν»³⁴ μαθήτευσε κοντὰ στὸν Κλεομένη καὶ ἤλθε στὴ Ρώμη, ὅπου καὶ «ἐνέσπειρεν τὴν ἄθεον γνώμην». Βασικὴ ἀρχὴ του ἦταν ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, ὁ ἴδιος αὐτὸς ὁ Πατὴρ γεννήθηκε, πέμφθηκε καὶ πέθανε³⁵, μόνο δὲ στὸ ὄνομα καλεῖται υἱός, στὴν οὐσία ὅμως εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπο, τὸ ὁποῖο δὲν μερίζεται. «Ἐνα εἶναι τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τοῦτον δημιουργὸν τοῦ παντός, τοῦτον δὲ εἶναι υἱὸν ὀνόματι μὲν λεγόμενον καὶ ὀνομαζόμενον, οὐσίαν δὲ ἓν εἶναι πνεῦμα· πνεῦμα γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς οὐχ ἕτερον ἐστὶ παρὰ τὸν λόγον ἢ ὁ λόγος παρὰ τὸν θεόν. ἓν οὖν τοῦτον πρόσωπον, ὀνόματι μὲν μερίζομενον, οὐσία δὲ οὐ. τοῦτον τὸν λόγον ἓνα εἶναι θεὸν ὀνομάζει... καὶ σεσαρκῶσθαι λέγει. καὶ τὸν μὲν κατὰ σάρκα ὀρώμενον καὶ κρατούμενον υἱὸν εἶναι θέλει, τὸν δὲ ἐνοικοῦντα πατέρα...»³⁶, χωρὶς βεβαίως νὰ σημαίνει ὅτι ἡ ἐκ μέρους τοῦ Νοητοῦ ἀναφορὰ τῶν ὄρων «υἱὸς» καὶ «πνεῦμα» ἀποδίδει συγχρόνως καὶ διάφορο ὄντολογικὸ (ὑποστατικὸ) περιεχόμενο, ἀντίθετα ὁ ἴδιος ὁ Νοητὸς, δηλώνει, «λέγων τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι υἱόν, αὐτὸν καὶ πατέρα ὀνόματι μὲν καλούμενον, ἓν δὲ ὄν τὸ πνεῦμα ἀδιαίρετον· οὐκ ἄλλο εἶναι πατέρα, ἄλλο δὲ υἱόν, ἓν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν· καὶ τὰ πάντα γέμειν τοῦ θείου πνεύματος. τὰ τε ἄνω καὶ κάτω... οὐ γάρ... ἐρῶ δύο θεοὺς πατέρα καὶ υἱόν, ἀλλ' ἓνα. ὁ γάρ ἐν αὐτῷ γενόμενος πατὴρ προσλαβόμενος τὴν σάρκα ἐθεοποίησεν ἐνώσας ἑαυτῷ καὶ ἐποίησεν ἓν, ὡς καλεῖσθαι πατέρα καὶ υἱὸν ἓνα θεὸν καὶ τοῦτον ἓν ὄν πρόσωπον μὴ δύνασθαι εἶναι δύο». ἀκολουθῶς σχολιάζων ὁ Ἰππόλυτος συνεχίζει τὸν λόγον, λέγων· «καὶ οὕτως τὸν πατέρα συμπεπονθέναι τῷ υἱῷ, οὐ γάρ θέλει λέγειν τὸν πατέρα πεπονθέναι καὶ ἓν εἶναι πρόσωπον, ἀλλ' ἐκφυγεῖν τὴν εἰς τὸν πατέρα βλασφημίαν... ποτὲ μὲν εἰς τὸ Σαβελλίου δόγμα ἐμπίπτων, ποτὲ δὲ εἰς τὸ Θεοδότου...»³⁷. Δηλαδὴ πρὶν ἀκόμα γεννηθεῖ ὀνομαζόταν πατὴρ, ὅταν δὲ κατ' εὐδοκίαν γεννήθηκε, ἔγινε υἱὸς τοῦ ἑαυτοῦ του³⁸, δηλαδὴ ἔγινε ἀπλὴ ἀλλαγὴ τῆς προσωνομίας. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι νομίζω φανερὸ ὅτι ὁ Νοητὸς στὴ σκέψη του καὶ στὴν προβλη-

34. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 346, 21-29.

35. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν αἵρεσιν, ἐν Β.Ε.Π.Ε.Σ, τόμ. 6, σελ. 10, 7-8 (Στὸ ἐξῆς ἡ παραπομπὴ εἰς τὴν σελίδα καὶ τὸν στίχο).

36. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐλεγχος, σελ. 372, 29-35.

37. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 351, 38-41 — 352, 3-7, 10-11.

38. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 349, 5-11: «Γεννηθεὶς ὁ υἱὸς ἐγένετο αὐτὸς ἑαυτοῦ, οὐχ ἑτέρου. οὕτως γάρ δοκεῖ μοναρχίαν συνιστᾶν, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φάσκων ὑπάρχειν πατέρα καὶ υἱὸν καλούμενον, οὐχ ἕτερον ἐξ ἑτέρου ἀλλ' αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ». Νομίζω ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ χωρίο γίνεται κατανοητὴ τόσο ἡ περὶ μοναρχίας ἀντίληψη τοῦ Νοητοῦ, ὅσον ἀκόμα καὶ ἡ ἀρειανικὴ τάση τῆς σκέψης του.

ματικὴ τοῦ συγγέει Οὐσία καὶ Ὑπόστασις³⁹, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὀδηγεῖται στὸν σαβελλιανικὸ μοναρχιανισμό, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν τριθεΐα⁴⁰. Ἀκόμα, ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω χωρίο, γίνεται ἐμφανὲς ὅτι εἰς τὸν Νοητὸ δὲν ὑπάρχει καμμία διάκριση μεταξὺ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου (αὐτὸ ποὺ ἀργότερα θὰ χαρακτηρισθεῖ διάκριση «Οἰκονομίας» καὶ «Θεολογίας»), κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, ἀφοῦ στὴ σκέψῃ τοῦ ταυτίζει τὸν γεννηθέντα Λόγον μὲ αὐτὸ τὸ Πρόσωπο τοῦ Πατρὸς. Βέβαια χωρὶς ἀμφιβολία, δὲν ὑπάρχει καμμία ταύτιση τῆς ἀντίληψης αὐτῆς τοῦ Νοητοῦ μ' ἐκείνη τοῦ Εἰρηναίου καὶ τῶν Ἀπολογητῶν. Αὐτοὶ (ὁ Εἰρηναῖος καὶ οἱ Ἀπολογητὲς) κάνουν αὐτὴ τὴν ταύτιση τοῦ Ἐνσαρκου Λόγου καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, χωρὶς ὅμως νὰ ὀδηγοῦνται στὴ σύγχυση. Ὁ Νοητὸς, ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἡρακλείτου⁴¹, δὲν παραδέχεται διάκριση ἀοράτου, ὄρατοῦ, θνητοῦ, ἀθανάτου, γεννητοῦ, ἀγεννήτου, ἀλλὰ ἀντιθέτως σύγχυση. Ὁ Ἰππόλυτος λέγει χαρακτηριστικὰ: «Οὗτος (ὁ Νοητὸς) εἰσηγήσατο ἀίρεσιν ἐκ τῶν Ἡρακλείτου δογμάτων», «οὐκ ὄντα Χριστοῦ ἀλλὰ Ἡρακλείτου μαθητῆν»⁴², ὁ δὲ Ἡράκλειτος ἔλεγε ὅτι τὰ πάντα ταυτίζονται «διαίρετον, ἀδιαίρετον, γεννητόν, ἀγεννητόν, θνητόν, ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα, πατέρα υἱόν, θεὸν δίκαιον ὄντα ἐμοῦ ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντες ὁμολογεῖν σοφόν ἐστίν, ἐν πάντα εἶναι...» καὶ ἀκολουθεῖ τὸ σχόλιο τοῦ Ἰππολύτου καὶ ἡ διευκρίνησις, «ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τίθεται καὶ τιμᾶ τὰ ἐμφανῆ τοῖς ἀφανέσιν, ὡς ἐν τι τὸ ἐμφανὲς καὶ τὸ ἀφανὲς ὁμολογουμένως ὑπάρχον»⁴³.

Ὁ Νοητὸς ἀκολουθῶν τὸν Ἡράκλειτο πρεσβεύει («ἐνὰ τὸν πατέρα καὶ θεὸν τῶν ὄλων· τοῦτον πάντα πεποιηκότα ἀφανῆ μὲν τοῖς οὐσι γεγονέναι ὅτε ἠβούλετο, φανῆσαι δὲ τότε ὅτε ἠθέλησεν· καὶ τοῦτο εἶναι ἀόρατον, ὅταν μὴ ὄραται, ὄρατόν δὲ ὅταν ὄραται· ἀγεννητόν δέ, ὅταν μὴ γεννᾶται, γεννητόν δὲ ὅταν γεννᾶται ἐκ παρθένου· ἀπαθῆ δὲ καὶ ἀθάνατον, ὅταν μὴ πάσχη μήτε θνήσκη· ἐπὶ δὲ πάθει προσέλθη, πάσχειν καὶ θνήσκειν· τοῦτον τὸν πατέρα αὐτὸν υἱὸν νομίζουσι κατὰ καιροὺς καλούμενον πρὸς τὰ συμβαίνοντα»⁴⁴.

Ἀντίθετα ὅμως, τὸσον ὁ Ἰππόλυτος ὅσον καὶ ὁ Εἰρηναῖος, ταυτίζουν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν Ἐνσαρκο Λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ⁴⁵, μὲ μία σημαντικὴ προϋπόθεση, ὅτι δηλαδὴ ἀποδέχονται α) τὴν

39. Π. Χρήστου, Νοητὸς, ἐν «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τόμ. 9, 572.

40. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 351, 36. Γιὰ τὸν Νοητὸ καὶ τὶς ἀντιλήψεις του βλ. J. Dräsece, Noetus und die noetianer, ἐν Zeit Wissensch. Theolog. 46 (1903), σελ. 213-232. V. Melchiorro, L' Eresia noetiana, Napoli 1921.

41. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 346, 21-22.

42. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 348, 33.

43. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 347, 10-14, 40-42.

44. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 372, 16-26.

45. Στ. Παπαδοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 295.

διάκριση μεταξύ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου καὶ β) ὅτι ὑπάρχει μία ξεκάθαρη διάκριση τῶν Τριαδικῶν Ὑποστάσεων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Λόγος γίνεται ἱστορικὸ Πρόσωπο, πραγματικὸ, δηλαδή «ὑπάρχει» (εἶναι)⁴⁶, (ἀργότερα θὰ φανεῖ ἡ σημασία αὐτῆς τῆς ἀρχῆς γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ἰππολύτου), ὁ Λόγος ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ συγχρόνως δλόκληρη τὴν Τριάδα, καὶ ὅταν ἀποκαλύπτει τὴν Τριάδα, ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ ἀκόμη, ἡ «ἱστορία» γίνεται ὁ πραγματικὸς χώρος ἀποκάλυψης τῆς Τριαδικῆς Θεότητος⁴⁷, δηλαδή οἱ «ὄρωντες» τὸν Θεὸν κάνουν ἱστορία καὶ συνάμα ἔχουν συνείδηση πὼς τούτῃ ἡ οἰκονομία μέσα στὴν ἱστορία καθορίζεται ἀπὸ τὴν θεολογία⁴⁸. Μὲ αὐτὲς τὶς θεολογικὲς προϋποθέσεις, ἡ σκέψη θὰ ὀδηγηθεῖ στὸ τονισμὸ τῆς Μοναρχίας τοῦ Πατρὸς καὶ στὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τῶν Τριῶν Θεῶν Προσώπων⁴⁹. Τέλος, μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ ἀκόμα μπορούμε νὰ ὑπερβούμε μία ἀρειανικὴ παρερμηνεία ἴσως τῆς σκέψης τοῦ Ἰουστίνου, ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν Λόγον μὲ τὴν «βουλή τοῦ Θεοῦ»⁵⁰.

6. Μὲ τὴν ἴδια ἀρχὴ τῆς σκέψεως τοῦ Εἰρηναίου, ὁ Ἰππόλυτος στὸ ἔργο του «Εἰς τὴν αἵρεσιν Νοητοῦ τινος» ἀναφέρει τὶς δύο συνοπτικὲς ὁμολογίες πίστεως, μὲ καθαρὰ χριστολογικὸ περιεχόμενο. «Καὶ ἡμεῖς ἓνα Θεὸν οἶδαμεν ἀληθῶς, οἶδαμεν Χριστόν, οἶδαμεν τὸν Υἱὸν παθόντα, καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα καθὼς ἀπέθανεν, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὄντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς»⁵¹, τὸ δὲ δεῦτερο: «Πιστεύωμεν οὖν, μακάριοι ἀδελφοί, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων, ὅτι Θεὸς Λόγος ἀπ' οὐρανῶν κατήλθεν εἰς τὴν ἀγίαν Παρθένον Μαρίαν, ἵνα σαρκωθείς ἐξ αὐτῆς, λαβὼν δὲ καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπίνην, λογικὴν δὲ λέγω, γεγινώς πάντα ὅσα ἐστὶν ἀνθρώπος, ἐκτὸς ἀμαρτίας, σώσῃ τὸν πεπτωκότα, καὶ ἀφθαρσίαν ἀνθρώποις παράσχη τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ»⁵², βασικὸ

46. Ἰ. Δ. Ζηζιούλα, Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. Ἡ συνάντησις τῶν δύο κόσμων, ἐν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. 6, σελ. 557.

47. Ν. Ματσούκα, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 81. Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ, σήμερον εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίσουμε χωρὶς κινένα πρόβλημα καὶ νὰ μιλοῦμε γιὰ Λόγον, Πρόσωπο Θεοῦ Λόγου, Πρόσωπο Χριστοῦ, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ διατρέχουμε κινένα κίνδυνο γιὰ αἵρετικὴ ἀντίληψη. Ἄλλωστε μὲ αὐτὴ τὴν βάση γίνεται κατανοητὴ ἡ ἔκφρασις, ὅτι τὰ πάντα ἐρμηνεύονται σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμον καὶ τὴν δημιουργία, ποῦ χρησιμοποιήθηκε ἀνωτέρω.

48. Αὐτόθι, σελ. 80.

49. Αὐτόθι, σελ. 67. Γιὰ τὸ θέμα τῶν Θεοφανεῶν βλ. Ν. Ματσούκα, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 58-60. Γ. Ζούμα, Αἱ θεολογικαὶ προϋποθέσεις τῆς Εὐχρηστικῆς Ἐπικλήσεως, Θεσ/νίκη 1985, σελ. 24-33.

50. Ἰουστίνου, Ἀπολογία Α', 23. PG 6, 364AB.

51. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ. 10, 20-23.

52. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 20, 14-19. Σχετικὰ μὲ τὴν Χριστολογία τοῦ Ἰππολύτου βλ. A. Grillmeier, Christ in Christian Tradition from the Apostolic Age Chalcodon 451, Londons 1965 (Ἱταλ. μτφ., Roma 1982), σελ. 301-312 (τῆς Ἱταλ. μτφ.) A. Zani,

περιεχόμενο τῶν ὁποίων εἶναι ἡ πίστη στὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον «γνωρίσαμε», εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος σαρκώθηκε, σταυρώθηκε, ἔπαθε, ἀνέστη καὶ κάθισε («ἐν δεξιᾷ») τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὡς ἄλλο ἰδιαίτερο Πρόσωπο· τέλος εἶναι Αὐτός, ὁ ἴδιος πού θὰ ὀδηγήσει στὴ σωτηρία ὅλους ἐκείνους πού πιστεύουν εἰς Αὐτόν. Ἡ ἔκφραση «γνωρίσαμε», δηλώνει ἀκριβῶς τὴν πίστη εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ Προσώπου τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἔτσι πιστεύουμε εἰς Αὐτόν, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀποκαλύφθηκε, εἰς αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἔζησε ἀνάμεσά μας καὶ ἔδρασε ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν Ἐνσαρκο Λόγο τῆς Κ.Δ., «ὃ ἐωράκαμεν, ὃ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν» (Α' Ἰωάν. 1,1), εἰς Αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶναι «ὃ ἀεὶ καὶ ὄντως εἶναι» κατὰ τὸν Ἰωάννειον λόγον περὶ Λόγου (Ἰωαν. 1,1)⁵³. Ὁ Ἰππολύτος ὁμοίως δὲν σταματᾷ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἀλλὰ συνεχίζει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, λέγει ὅτι Αὐτὸς ὁ Λόγος εἶναι Αὐτὸ τὸ δεύτερο Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ Πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ· καὶ τέλος, ὅτι Αὐτὸς ὁ ὁποῖος σαρκώθηκε δὲν εἶναι ὁ Πατήρ, μὲ μία μάσκα πού τοῦ δίνει τὸν ρόλο τοῦ Υἱοῦ, στὴ συγκεκριμένη στιγμή τῆς ἱστορίας τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο, ὁ Υἱός. Βέβαια αὐτὴ ἡ ριζοσπαστικὴ ταύτιση καὶ συγχρόνως διάκριση, γιὰ μᾶς σήμερα ἴσως νὰ εἶναι αὐτονόητη, γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰππολύτου ὁμοίως ἦταν κάτι τὸ ἐπαναστατικόν, γιὰτὶ α) ἀντιμετωπίστηκε ἀποτελεσματικὰ ὁ μοναρχιανισμὸς καὶ β) δόθηκε πραγματικὸ περιεχόμενο, ὄντολογικόν, στὸν ὄρο «Persona» (Πρόσωπο), πού γιὰ τὴν Ἀνατολὴν σήμαινε σαβελλιανικὸ προσωπεῖο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τέλος καὶ ἡ ἔκφραση τοῦ Τερτυλλιανοῦ «tres personae» ἔχει γιὰ τὴν Ἀνατολὴν τὸ ἴδιο θεολογικὸ περιεχόμενο, δηλώνει δηλαδή τρεῖς διαφορετικὲς πραγματικότητες, πού ἐνώνονται στὴν «Una Substantia». «Οὗτος (ὁ Λόγος) προελθὼν εἰς τὸν κόσμον Θεὸς ἐν σώματι ἐφανερώθη, ἄνθρωπος τέλειος προελθὼν· οὐ γὰρ κατὰ φαντασίαν ἢ τροπήν, ἀλλ' ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος»⁵⁴, εἶναι δὲ ἀκόμη πιὸ σημαντικόν, ὅτι αὐτὸς «ὃ τοῦ Θεοῦ Λόγος, νῦν αὐτὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς, ὁ πάλαι μὲν λόγος, νυνὶ δὲ ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς ἐν κόσμῳ φανερωθεῖς»⁵⁵, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Πατρός, γιὰτὶ τότε ὀδηγούμεθα στὴν πατροπασχητικὴ ἀντίληψη⁵⁶. «Οὕτως οὖν εἰς Υἱὸς τέλειος Θεοῦ ἐφανερώθη»⁵⁷, Αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ προαιώνιος πατρῶος

La Cristologie di Ippolito, Roma 1984 (ἔπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία). Εὐάχ. Ζοῦμα, Περίγραμμα Χριστολογίας τῆς Ἀναφορᾶς τοῦ Ἰππολύτου, ἐν ΔΙΑΚΟΝΙΑ, ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Βασιλείου Στογιάννου, Θεσ/νίκη 1988, σελ. 445-460.

53. Τὴν ἀνάπτυξη τῆς σκέψης αὐτῆς τοῦ Εἰρηναίου βλ. Ι. Δ. Ζηζιούλα, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 556-558.

54. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν ἀίρεσιν, σελ. 20, 28-30.

55. Ἰππολύτου Ρώμης, Περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ Ἀντιχριστοῦ, ἐν Β.Ε.-Π.Ε.Σ., τόμ. 6, σελ. 198, 23-25.

56. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν ἀίρεσιν, σελ. 10, 31-34.

57. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 19, 17-24.

Λόγος⁵⁸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Θεοῦ Πατρὸς⁵⁹, ὁ ὁποῖος οἰκονομικῶς ὡς ἄνθρωπος, ὄντως Θεὸς ἀληθινός⁶⁰, φανερώθηκε στὸν κόσμον⁶¹ καὶ Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀποκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ Τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ⁶². Δι' Αὐτοῦ δόθηκε ὁ νόμος⁶³, «ἐπιτελῶν τὴν βουλὴν τοῦ Πατρὸς» καὶ Αὐτὸς δοξάσθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα⁶⁴, ἀνέστη ὡς Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα⁶⁵ καὶ εἰς Αὐτὸν ἀνακεφαλαιώθηκαν τὰ πάντα⁶⁶. Τελικὰ Αὐτὸς ὁ προαιώνιος Λόγος ἀποστέλλεται στὸ Πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁶⁷, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἱστορικὸ πρόσωπο γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς αὐτὴ ἢ ἀποστολὴ ν' ἀποτελεῖ πτώχευση τοῦ Θεοῦ⁶⁸. Αὐτὸς ὁ Λόγος καλεῖται Θεὸς καὶ μάλιστα «οὐσία Θεοῦ»⁶⁹, χωρὶς βεβαίως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ὁ Ἰππόλυτος κινεῖται στὰ πλαίσια τῆς σκέψεως τοῦ Εἰρηναίου⁷⁰. Τέλος, Αὐτὸς ὁ Λόγος, ὡς υἱὸς τοῦ Εὐεργέτου, «αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῷ Πατρὶ συναΐδιος»⁷¹.

Ἐν τούτοις, ὅμως, ἀμέσως τίθεται τὸ ἐρώτημα, πῶς ὁ Ἰππόλυτος ξεπερνᾷ τὸν κίνδυνον τῆς τριθεϊᾶς μὲ τὴν χρῆσιν αὐτῆς τῆς ὀρολογίας; Ὁ ἴδιος λέγει «ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Πατήρ, οὗ πάρεστι Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησεν»⁷². δὲν ὀμιλεῖ γιὰ δύο Θεούς, ἀλλὰ χρησιμοποιοῖ τὴν φράση «φῶς ἐκ φωτός», φράση ἢ ὁποία θὰ χρησιμοποιοηθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ σύνοδο (325 μ.Χ.), ἢ τὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτίνης⁷³. Ὁ πατρῶος Λόγος γνωρίζει τὴν οἰκονομία καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς καὶ δὲν ἤτο ἀλλοιῶς δυνατὸν νὰ δοξασθεῖ ὁ Πατήρ, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς Ἀναστάσεως⁷⁴ καὶ τῆς οἰκονομίας, «τὸ δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐν σοὶ Θεὸς ἐστὶν» (Ἡσαΐα 45,14) δείχνει ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας, δηλαδὴ ὅτι μὲ τὸ νὰ σαρκωθεῖ ὁ Λόγος «ὁ πατήρ ἦν ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ἐμπολιτευομένου τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀνθρώποις... τέλειος Υἱὸς

58. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 28-34.

59. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους, ἐν Β.Ε.Π.Ε.Σ., τόμ. 6, σελ. 223, 17.

60. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 224, 10-11.

61. Ἰππολύτου Ρώμης, Περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ Ἀντιχρίστου, σελ. 198, 25.

62. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους, σελ. 225, 37-39.

63. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ. 17, 20-23.

64. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐκ τοῦ πρὸς Ἑλλήνων Λόγου, ἐν Β.Ε.Π.Ε.Σ., τόμ. 6, σελ. 228, 35-39.

65. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ. 13, 19.

66. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17, 30, 38-39.

67. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 9-11.

68. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐλεγχος, σελ. 377, 35-41.

69. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 375, 41-376, 1.

70. Στ. Παπαδοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 373.

71. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους, σελ. 225, 7-8.

72. Ἰππολύτου Ρώμης, Εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ., 20, 19-20.

73. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17, 9-10.

74. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 28-34.

Θεοῦ ἀποδεδειγμένους»⁷⁵. Μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ δεικνύεται ἀκριβῶς πῶς ὁ Λόγος, ὡς ἔνσαρκος Λόγος τῆς Κ.Δ., εἶναι Θεός, γιατί ἀκριβῶς εἰς Αὐτὸν (τὸν Λόγον) βρίσκεται «ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ». «Ὁμως τὸ ἐρώτημα παραμένει, διότι ὁ Ἰππόλυτος κάνει συγχρόνως τὸν συνδυασμὸ δύο ἐννοιῶν, τῆς συναϊδιότητος καὶ τῆς «ουσίας Θεοῦ», τις ὁποῖες ἀποδίδει ἀκόμα καὶ εἰς τὸ πρόσωπο τοῦ Λόγου. Πῶς λοιπὸν δὲν μιλοῦμε γιὰ δύο Θεούς;

Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀπαντᾷ μὲ τρόπο κατηγορηματικὸ: «Πῶς εἰς Θεὸς ἀποδεικνύεται, γινωσκέτω ὅτι μία δύναμις τούτου. Καὶ ὅσον μὲν κατὰ τὴν δύναμιν, εἰς ἐστὶν Θεός· ὅσον δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, τριχὴ ἢ ἐπίδειξις»⁷⁶, διότι «δύναμις γὰρ μία ἢ ἐκ τοῦ παντός· τὲ δὲ πᾶν Πατὴρ, ἐξ οὗ δύναμις Λόγος»⁷⁷. Μὲ αὐτὰ τὰ χωρία ὁ Ἰππόλυτος ξεκαθαρίζει ὅτι στὴ σκέψη του ὁ Θεὸς εἶναι Ἐνας, διότι μία εἶναι ἡ οἰκονομικὴ του δύναμις καὶ ἀκόμη εἶναι Τρεῖς, διότι εἶναι τρεῖς αἱ φανερώσεις, μέσα στὴν Ἱστορία τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς Λόγος δημιουργικὸς (Ἄσαρκος Λόγος), ὡς Σαρκωμένος (τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ) καὶ ὡς Χάρις. Συγχρόνως ὅμως ὁ Θεὸς εἶναι Ἐνας, γιατί Ἐνα εἶναι τὸ Πρόσωπο τοῦ Πατρὸς ὡς πηγὴ τοῦ παντός, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ δύναμις^{77α}.

Γιὰ τὸν ὄρο τῆς «συναϊδιότητος», ὁ Ἰππόλυτος παραθέτει ἓνα μακροσκελὲς χωρίο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξηγεῖ τὴ ἀκριβῶς σημαίνει. Ἐπειδὴ, λέγει, ὁ Ἐνσαρκος Λόγος ταυτίζεται μὲ τὸν Υἱό, ἔτσι καὶ αὐτὸς ὡς Λόγος ἦταν συναϊδιος καὶ εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κληθεῖ Λόγος· «Πρόδηλον οὖν, ἔτι αὐτὸς ἑαυτὸν προσέφερε τῷ Πατρὶ. Πρὸ δὲ τούτου ἐν τῷ οὐρανῷ σὰρξ οὐκ ἦν. Τίς οὖν ἦν ἐν οὐρανῷ ἄλλ' ἢ Λόγος ἄσαρκος, ἀποκαλεῖς ἵνα δεῖξῃ αὐτὸν ἐπὶ γῆς ὄντα, εἶναι καὶ ἐν οὐρανῷ; Λόγος γὰρ ἦν, πνεῦμα ἦν, δύναμις ἦν. Εἰς τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ παρὰ ἀνθρώποις χωρητόν, ἀνελάμβανεν εἰς ἑαυτὸν τοῦτο, καλούμενος ἀπ' ἀρχῆς Υἱὸς ἀνθρώπου διὰ τὸ μέλλον καὶ τοι μῆπω ὢν ἄνθρωπος, καθὼς ὁ Δανιὴλ μαρτυρεῖ λέγων Ἐἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενον ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου» (Δανιὴλ 7,13). Δικαίως οὖν ἐν τῷ οὐρανῷ ὄντα ἔλεγεν τούτῳ ὄνοματι, τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς ὄντα, καλεῖσθαι ἀπ' ἀρχῆς Λόγον Θεοῦ»⁷⁸.

7. Αὕτῃ ἡ ἀπόδοση ὀντολογικοῦ περιεχομένου καὶ ἡ νοηματοδότηση τοῦ ὄρου «Personae» μὲ ὑπαρξιακὰ διαστάσεις καὶ γιὰ τὴν Ἀνατολή, μὲ μέθοδο ποὺ ἡ βάση της ἦταν Χριστολογικὴ, εἶναι ἡ προσφορά τοῦ Ἰππολύτου, χάρις εἰς τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Ἰππόλυτος θὰ γίνῃ ὁ πρό-

75. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 13, 24-26, 36.

76. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 16, 11-13.

77. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17, 11-12.

77α. Θὰ πρέπει νὰ διευκρινισθεῖ ἐδῶ, ὅτι οἱ ἀναφερόμενες «φανερώσεις» δὲν ἔχουν καμμία σαβελλιανικὴ προοπτικὴ. Πρβλ. Ν. Μ α τ σ ο ὄ κ α, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82, ὑποσ. 35.

78. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 13, 36-40, 14, 1-5.

δρομος τοῦ Μεγ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, διότι ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ κατωτέρω, κατάφερε νὰ ταυτίσει τὴν ἔννοια τοῦ «Προσώπου» μὲ αὐτὴ τῆς «Ἵποστάσεως», πού ἤδη χρησιμοποιεῖτο στὴν Ἐνατολή. Χωρὶς καμμία ἀμφιβολία αὐτὴ τὴν ταύτιση θὰ κάνουν οὐσιαστικά οἱ Καππαδόκες, ὁ Ἰππόλυτος δὲν ταυτίζει τοὺς ὄρους λεξιλογικά, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ περιεχόμενο. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἐὰν ὁ Ἰππόλυτος δέχεται ἢ ὄχι τὸ περιεχόμενο τοῦ ὄρου «Ἵπόστασις», ὅπως εἶναι στὴν Ἐνατολή, γιατί γιὰ τὸν ὄρο «Πρόσωπο» εἶδαμε ἤδη ὅτι ὁ ἴδιος τὸν ἀποδέχεται καὶ τοῦ προσδίδει περιεχόμενο ὄντολογικό, ὅπως στὴ Δύση ὁ Τερτυλλιανός^{78α}.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴν Ἐνατολή ὁ ὄρος «Ἵπόστασις» εἶχε περιεχόμενο ὄντολογικὸ καὶ μ' αὐτὸν τὸν ὄρο χαρακτηρίζοταν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, δεδομένου ὅτι γιὰ τὸν Πατέρα δὲν ὑπῆρξε ποτὲ καμμία ἀμφιβολία. Ἀκόμη εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ Ἰππόλυτος ἐνῶ χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «Πρόσωπο» γιὰ νὰ προσδιορίσει τὰ Τρία Θεῖα Πρόσωπα καὶ νὰ ὁμολογήσει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Ἐνας καὶ συγχρόνως Τρεῖς⁷⁹, δὲν χρησιμοποιεῖ στὸ λεξιλόγιό του τὸν ὄρο «Ἵπόστασις» γιὰ τὸν ἴδιο χαρακτηρισμό· «Πατὴρ μὲν γὰρ εἷς, Πρόσωπα δὲ δύο, ὅτι καὶ ὁ Υἱός, τὸ δὲ τρίτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα»⁸⁰. Ἡ πίστη αὐτὴ στὴν ὑπαρξὴ τῶν Τριῶν Θεῶν Προσώπων δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Ἰππόλυτο, μία πίστη ἀπλή, νοητική, ἀλλὰ πίστη ἐξ ἀποκαλύψεως· «Ἀναστάς ὁ (Κύριος) παρέδωκε τοῖς μαθηταῖς λέγων· Ἐπορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· δεικνύων ὅτι πᾶς ὃς ἂν ἔν τι ταύτην ἐκλίπη, τελείως Θεὸν οὐκ ἐδόξεασεν»⁸¹. καὶ κατωτέρω λέγει «οἰκονομία συμφωνίας συνάγεται εἰς ἓνα Θεόν· εἷς γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ γὰρ κελεύων Πατὴρ, ὁ δὲ ὑπακούων Υἱός, τὸ δὲ συνετίζει ἅγιον Πνεῦμα»⁸². Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν πίστη εἰς τό, εἷς Θεός⁸³, ὁμολογοῦμεν συγχρόνως ὅτι «ἄλλως τε ἓνα Θεὸν νομίσαι μὴ δυνάμεθα, ἐὰν μὴ ὄντως Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι πιστεύσωμεν»⁸⁴.

Αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὡς Ἐνάδας καὶ Τριάδας, γίνεται μέσα στὴν ἱστορία, καὶ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν δημιουργία, τῆς ὁποίας Κύριος εἶναι ὁ Θεὸς Πατὴρ «ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ, δι' οὗ τὰ πάντα, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ

78α. Πρβλ. Ἰ. Δ. Ζηζιούλα, Ἐπὶ τὸ προσώπειον εἰς τὸ Πρόσωπον, σελ. 944. Γ. Σ. Μπεμπή, Συμβολαὶ εἰς τὴν περὶ Νεστορίου ἔρευναν (ἐξ ἐπόψεως Ὁρθόδοξου), Ἀθήναι 1964, σελ. 292.

79. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 16, 24-26, 6-10, 21-27, 28. Ἐξ οὗ ἰδίου, εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ. 18, 17-18.

80. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 18-20.

81. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 28-34.

82. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 21-23.

83. Ἰππολύτου Ρώμης, Ἐλεγχος, σελ. 374, 32-33.

84. Ἰππολύτου Ρώμης, εἰς τὴν αἵρεσιν, σελ. 18, 24-26.

ἡμεῖς ἐν αὐτῶν»⁸⁵. Ὁ Πατὴρ ὡς δημιουργὸς τοῦ παντός «ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ» φανερώνει ὅτι τὰ πάντα ἀνατρέχουν εἰς Ἐνα⁸⁶ καὶ ἀκόμα φανερώνεται ἡ Τριάς, διὰ τῆς ὁποίας δοξάζεται Αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀφοῦ Αὐτὸς ἠθέλησε, Αὐτὸς ὁ Υἱός, ὡς ὁ Ἐνσαρκὸς Λόγος πού ἐποίησε καὶ τὸ Πνεῦμα πού ἐφανερώσε, ὡς χάρις⁸⁷. Ὁλόκληρη λοιπὸν ἡ «ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργία»⁸⁸ καὶ ἡ ἱστορία τῆς Οἰκονομίας, γίνονται ἀφ' ἑνὸς ἢ αἰτία ἀποκαλύψεως τοῦ ἔργου τῶν Προαιωνίων Ὑποστάσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ «χῶρος» φανερώσεώς Των. «Ὁ ὢν Πατὴρ ἐπὶ πάντων, ὁ δὲ Υἱὸς διὰ πάντων, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ἐν πᾶσιν»⁸⁹.

Πῶς ὅμως δικαιολογεῖται ἡ ἀποφυγὴ τῆς χρήσης τοῦ ὄρου «Ὑπόστασις», ἐκ μέρους τοῦ Ἰππολύτου, γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν Θεῶν Προσώπων; Νομίζω ὅτι ἀπὸ καθαρὰ ποιμαντικῆ ἀποψη. «Τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο δρᾷ καὶ γράφει ὁ Ἰππόλυτος εἶναι ἡ Ρώμη, εἰς τὴν σκέψη τῆς ὁποίας ὁ ὄρος «Ὑπόστασις» σήμαινε «Substantia», δηλαδὴ «Οὐσία», ἔτσι ὁ συγγραφέας διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθεῖ τριθεῖτης. Ὅμως πέραν αὐτῆς τῆς ἀντιμετώπισης, ὁ ὄρος «Ὑπόστασις» γιὰ τὸν Ἰππόλυτο ἔχει τὸ ἴδιο περιεχόμενο πού ἔχει γιὰ τὴν Ἀνατολή, δηλαδὴ ὄντολογικό, ὅπως καὶ ὁ ὄρος «Πρόσωπον» (Persona) γιὰ τὴν Δύση. Ὁ Ἰππόλυτος δηλαδὴ πρῶτος ταυτίζει ἐννοιολογικὰ δηλ. κατὰ περιεχόμενο, τὶς δύο ἔννοιες, οἱ Καππαδόκες θὰ τὶς ταυτίσουν καὶ λεκτικὰ.

Γιὰ τὸν Ἰππόλυτο ὁ ὄρος «Πρόσωπον», ὅπως φάνηκε ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα ἔχει ὑπαρκτικὸ περιεχόμενο, αὐτὸ γίνεται ἐμφανὲς ὅταν ἐρμηνεύει τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου (10,13) «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν», λέγει δέ: «τὸ γὰρ ἐσμεν οὐκ ἐφ' ἑνὸς λέγεται, ἀλλ' ἐπὶ δύο προσώπων ἔδειξεν»⁹⁰. τὸ «ἐ σ μ ἐ ν» δηλαδὴ καὶ τὸ «Π ρ ὶ σ ω π ο ν» ταυτίζονται καὶ δηλώνουν τὸ πραγματικὰ ὑπαρκτό⁹¹, γιὰ τὸν Ἰππόλυτο ὅμως αὐτὴ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ ἐκφράζει καὶ ὁ ὄρος «Ὑπόστασις».

Στὸ ἔργο του «Πρὸς Ἰουδαίους ἀποδεικτικὴ», στήν προστάθειά του νὰ ἐρμηνεύσει τὸ χωρίο Ὑάλμ. 68,2-4, μὲ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ, λέγει: «Ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ τὴν μορφήν τοῦ δούλου ἐνδυσάμενος, ὡς ἐκ προσώπου ἡμῶν ἐπικαλεῖται τὸν ἐν οὐρανοῖς Θεὸν Πατέρα, καὶ λέγει ἐν τῷ ξη' ψαλμῷ Ὑῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου ἐνεπάγην εἰς ἰλὺν βυθοῦ», τουτέστιν εἰς τὴν φθορὰν τοῦ ἄδου, διὰ τῆς ἐν

85. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 12, 29-30.

86. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 17, 15-16.

87. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18, 34-35, 17-18.

88. Ἰ π π ο λ ὑ τ ο υ Ρ ὶ μ η ς, Ἐλεγχοί, 374, 35-37, 32-33.

89. Ἰ π π ο λ ὑ τ ο υ Ρ ὶ μ η ς, Εἰς τὴν ἀίρεσιν, σελ. 18, 23-24.

90. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 15, 16-17. G. Prestige, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 175.

91. Πρβλ. Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ, Ἐλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Β', Θεσ/νίκη 1978, σελ. 742. G. Prestige, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 176.

παραδείσω παρακοῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις, ἤγουν ἀντίληψις...⁹²», συγχρόνως δὲ μὲ ἔννοια ἀρνητικῆ ἐξηγεῖ τὸ περιεχόμενο, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει στὴν ἔννοια τῆς λ. «Ἑπόστασις». Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι «οὐκ ἔστιν ὑπόστασις ἤγουν ἀντίληψις», αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ἔλλειψις ὑποστάσεως δηλώνει ταυτόχρονα τὸ ἀνύπαρκτον, ἀφοῦ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη καὶ γιὰ τὸν Εἰρηναῖο, ἡ ἀντίληψη ταυτίζεται μὲ τὸ ὑπαρκτό, τὸ «γνωστό», τὸ ὄντολογικὰ πραγματικὸ, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ «οὐκ ἔστιν ὑπόστασις» δηλώνει τὸ ὄντολογικὰ ἀνύπαρκτο.

Ἔστερα ἀπὸ τὴν συμβολὴ τοῦ Ἱπολύτου γιὰ τὴν νοηματοδότηση καὶ τὴν ἐννοιολογικὴ (κατὰ περιεχόμενο) ταύτιση τῶν ὄρων «Πρόσωπον» (Persona) καὶ «Ἑπόστασις» καὶ ἀκόμα τὴν συνάντηση τῶν δύο παραδόσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, ἡ θεολογικὴ σκέψη ἔχει προετοιμασθεῖ τόσο ἰδεολογικά, ὅσο καὶ θεολογικὰ γιὰ τὴν χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τῶν Καππαδοκῶν πατέρων.

Γιὰ τὴν Ἀνατολὴ ὁ Ἱπόλυτος ἀποτελεῖ τὸν πρόδρομο αὐτῶν, χωρὶς τὴν συμβολὴ τοῦ ὁποίου θὰ ἦταν δύσκολη ἡ ἀποδοχὴ τῆς θεολογικῆς τῶν σκέψης. Γιὰ τὴν Δύση θ' ἀποτελέσει, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, τὸν λησμονημένο θεολόγο, ἀφοῦ ἡ γλωσσικὴ τῆς ἀπομόνωση δὲν τῆς ἐπέτρεψε νὰ τὸν ἀκολουθήσει γλωσσικά, καὶ νὰ τὸν κατανοήσει θεολογικά, κυρίως ἐπὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅσον ἀκόμα καὶ νὰ ἐρμηνεύσει τὶς θεολογικὲς προοπτικὲς τῆς σκέψης του.

92. Ἱππολύτου Ρώμης, Ἀποδεικτικὴ πρὸς Ἰουδαίους, σελ. 223, 15-21. Εἰδικώτερα γιὰ τὸν ὄρο «ὑπόστασις» καὶ τὴν τριαδολογικὴ συνάφεια μὲ τὸ «πρόσωπον» βλ. C. A n d e r s e n, Zur Entstehung und Geschichte des trinitarischen Personbegriffes, ἐν Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 52 (1961), σελ. 1-39.